

Şark Görevi: Son Dönem Türk Sinemasında Okul Filmleri ve Sorunlu Eğitim Tasviri

Fatma Betül Ataş*¹

Özet

Sinemanın toplumla olan ilişkisinde filmler, toplumun gerçekliğini ve dinamiklerini yansıtır. Eğitimin de özü itibarıyla toplumsal yapıların bir ürünü olması göz önünde bulundurulduğunda, eğitim ve okul temalarını konu alan filmleri incelerken eğitim sisteminin nasıl yansıtıldığı, öğretmenlerin toplumla nasıl etkileşim kurduğu, kendi dönemlerinde karşılaştıkları zorluklar ve toplumun eğitime ve eğitimcilere ilişkin beklentilerine dair çıkarım yapılabilir. Türk sinemasında eğitim teması ve öğretmen tasviri erken dönemden itibaren filmlerde yer almaya başlamıştır. 1970'lerde ise "Hababam Sınıfı" serisinin Mahmut Hoca'sıyla beraber ömrünü öğrencilerine adayan idealist bir öğretmen profili öne çıkmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde toplumu dönüştürme aracı olarak ortaya çıkan bu idealist öğretmen profilinin kaybolması ve postmodernizmin akışkan kimlikleri ideal kimliklerin önüne koyması, toplumsal dinamiklere etki ederek filmlerdeki okul ve öğretmen modellerine de yansımıştır. Bu çalışma, son dönem Türk sinemasında yer alan Kar Korsanları (2015), Okul Tıraşı (2021), Sabırsızlık Zamanı (2021) ve Kuru Otlar Üstüne (2023) filmlerini eğitsel tasvirler ve öğretme-nöğrenci dinamikleri bağlamında ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, Eğitim, Okul filmleri, Sinema, Öğretmen

Eastern Duty: School Films and Problematic Education Portrayal in the Recent Turkish Cinema

Abstract

In the relationship between cinema and society, movies reflect the reality and dynamics of society. Considering that education is essentially a product of social structures, when examining films on education and school themes, inferences can be made about how the education system is reflected, how teachers interact with society, the difficulties they face in their own time, and society's expectations regarding education and educators. In Turkish cinema, the theme of education and the depiction of teachers began to appear in films from an early period. In the 1970s, with Mahmut Hoca of the "Hababam Class" series, the profile of an idealistic teacher who devotes his life to his students came to the fore. The disappearance of this idealist teacher profile, which emerged as a means of transforming society in the early Republican period, and the postmodernism's placing of fluid identities in front of ideal identities have affected social dynamics and reflected on the school and teacher models in films. This study will examine the recent Turkish films "Kar Korsanları" (2015), "Okul Tıraşı" (2021), "Sabırsızlık Zamanı" (2021) and "Kuru Otlar Üstüne" (2023) in the context of educational depictions and teacher-student dynamics.

Keywords: Turkish Cinema, Education, School films, Cinema, Teacher

* Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programı

Giriş

Sinema, doğuşundan itibaren toplumsal gerçeklikleri temel bir tema olarak benimsemiştir (Karaca, 2018). Filmler, önceleri bir eğlence aracı olarak algılansa da aslında bu sanatın ürünü olarak, içine doğdukları toplumların ve dahası insanlığın kolektif değerlerini yansıtması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Sinema, bu yönüyle sadece seyircilere görsel bir zevk sunmaktan öteye geçer; kültürel mirasımızın bir parçasını temsil eder. Dolayısıyla sinema, başlangıçta eğlenceye hizmet eden yanı sıra tanımlanmasına rağmen, zaman içinde kültürel, sosyal ve toplumsal değişim ve dönüşümlerin önemli bir aracı haline gelmiştir.

Buna ek olarak, sinema giyim-kuşam, ahlaki değerler, dil kullanımı, alışkanlıklar gibi birçok toplumsal unsuru etkileyerek insanların ve toplumların karakterini değiştirme ve şekillendirme sürecine katkıda bulunur. Bu açıdan sinemanın kültüre yönelik esas iki işlevi vardır (Topakoğlu & Canlı, 2022). İşlevlerden ilki bir aktarım aracı olmasıdır. Yani, filmler sadece hikayeler anlatmakla kalmaz, aynı zamanda izleyicilere içinde yaşadıkları toplumun değerlerini, geleneklerini ve yaşam tarzlarını aktarma işlevini üstlenirler. İkinci işlev ise, toplumlar arası iletişim, etkileşim ve kültürel alışverişi teşvik etmektir (Yalanız, 2018). Bir ülkeden diğerine, bir kültürden diğerine geçişte sinema, insanların farklı kültürleri, yaşam tarzlarını ve düşünce sistemlerini keşfetmelerine yar-

dımcı olur. Bu anlamıyla sinemanın bir kültürün en büyük parçalarından biri olan eğitimle olan ilişkisini incelemek de oldukça kıymetlidir.

Sinema ve Eğitim İlişkisi

İlk bakışta film, izleyiciye sunulan görsel ve işitsel bir senaryo olarak görünse de esasında her film, derinlemesine bir incelemeye tabi tutulduğunda izleyicisine bir o kadar katmanlı bir yapı sunar (Akıncı-Yüksel, 2015). Filmlerin yapısı ve bir araya getirilme biçimi, içine işlediği kodlar ve bu kodların içerdiği başka kodlar tarafından şekillendirilir (Monaco, 2000). Filmlerdeki kodlar önemli yapılar arz eder; çünkü bu kodlar filmin anlamına ayna tutar. Buna ek olarak, kodlar başta takip etmek üzere belirlenen kurallar değil, aksine süreç içerisinde bulunan ve yapılandırılan mantık sistemleridir. Filmlerin katmanlı yapısında birçok kültürel kodun barındığını söylemek mümkündür. Bu kültürel kodlar, filmdeki karakterlerin yeme-içme alışkanlıklarından dış görünüşlerine kadar çeşitlenebilir. Özetle, filmlerdeki kodların bir araya gelmesiyle bir konsept, bir düşünce ya da bir kavram bir temsile dönüşebilir (Akcan & Polat, 2016).

Eğitim ve okul konulu sinema filmlerine baktığımızda ise, eğitim sisteminin nasıl tasvir edildiği, öğretmenlerin yaşadıkları toplumla nasıl etkileşimde bulunduğu, içinde buldukları dönemin hangi sorunlarına konu oldukları ve toplumun öğretmenler hakkında ve eğitim konu-

sundaki beklentilerine dair konular hakkında varsayımlar elde edebiliriz. Bunu sağlayan şey ise, yukarıda bahsedildiği üzere filmlerin aktarım aracı işlevi görmesidir. Esasen, tam da bu noktada sinema ve eğitim ilişkisinin içeriğine dair iki temel kısımdan bahsetmek mümkün olabilir (Çökerdenoğlu, 2020). İlk kısım eğitimin sinemaya nasıl yansıdığıdır. Yani sinema, eğitim konusuna nasıl atıflar yapıyor ve ekranda eğitime dair nasıl bir tablo çiziyor gibi sorular bu kısımda toplanabilir. İkinci kısımda ise sinemanın kendisinin eğitsel işlevi zikredilebilir. Sinematik deneyimin kişiler üzerinde değiştirici ve dönüştürücü bir etkisi olabilir. Üstelik, sinema ve toplumun karşılıklı etkileşimi sebebiyle filmlerde eğitim konusunun işlenmesi, eğitici sinema bağlamında devletlerin zorunlu kıldığı bir mesele olarak belirtilir (Yalanız, 2018). Bu sebeple sinemanın eğitsel amaçlara hizmet edecek şekilde nasıl kullanılabileceği uzunca bir süredir kapsamlı bir tartışma konusu olmuştur (Altınbaş & Gündüz, 2018). Sonuç olarak, günümüzde de sinema filmleri bir eğitim aracı olarak sıklıkla kullanılmaktadır.

Türk Sinemasında Eğitim Teması

Türk sinemasında eğitim temasının izleri, Türk sinemasının gelişim yılları olan 1950'lere kadar uzanır. Lakin bu dönemdeki eğitim temaları, eğitim konusunu doğrudan ele almaktan ziyade ana olay örgüsünde ikincil bir unsur olarak

karşımıza çıkar (Yalanız, 2018). Örneğin, Samanyolu (1959) ve Otobüs Yolcuları (1962) filmlerinde üniversiteler, tipik olarak sofistike, kültürlü ve akademik açıdan başarılı bireylerle temsil edilirken eğitim temasının hiç araştırılmaması göze çarpar. Ne üniversiteler ne de diğer eğitim kurumlarına dair eğitimsel anlamda bir sorunsala rastlanır.

1970'lere geldiğimizde ise, Türkiye'de yaşanan siyasi değişimlere bağlı olarak Türk sinemasının seyri de değişti. Filmlerdeki anlatılar yine üniversitelerdeki politik tartışmalardan uzak kalsa da dönemin sosyal ve politik iklimini vurgulamada önemli bir ağırlığa sahipti. Üniversiteler bu filmlerde siyasi kimlikleri şekillendirmede sembolik bir öneme sahip olsa da genellikle ana hikâyenin dışında kalırlar. Bunun yerine odak noktası, karakterlerin öğrencilik yılları sonrasındaki deneyimleri olma eğilimindedir (Maktav, 2001). Dahası, bu filmler genellikle üniversite mezunu mühendis karakterlerini anlatırken toplumun siyasi dinamikleri içindeki işçi-aydın dayanışmasını tasvir etme tercihini yansıtır. Üniversite sonrası mesleklerle ve hedeflere yapılan bu dolaylı vurgu, Türk sinemasında yaygın olan zengin kız-fakir oğlan dinamiği şeklindeki ortak kinayeden uzaklaşmaya hizmet eder. Bu filmlere örnek olarak Şehirdeki Yabancı (1962) ve Arkadaş (1974) örnek olarak verilebilir.

Okul, öğretmen ve eğitim teması denildiğinde Türk sinemasındaki en meşhur ve

en çok izlenen film ise “Hababam Sınıfı” serisidir. Rifat Ilgaz’ın aynı isimli romanından uyarlanan serinin ilk filmi 1975 yılında Ertem Eğilmez tarafından çekilmiştir. Film büyük bir ilgiyle karşılaşıncı aynı yıl Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı filmi gösterime girmiştir. Seriyi 1976’da Hababam Sınıfı Uyanıyor ve 1981’de de Hababam Sınıfı Güle Güle takip etmiştir. Yozlaşmış bir eğitim sisteminin içinde kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan öğrencilerine rehberlik etmeye çalışan Mahmut Hoca figürü, bu serinin en dikkat çeken yanısıdır. Bu çaba serideki filmlere konu olan eğitim normlarına meydan okur. Mesleki adanmışlığa sahip idealist öğretmen figürü, Gönül Yarası (2005) ve İki Dil Bir Bavul (2008) gibi 2000 sonrası filmlere de ilham olmuştur (Yüksel, 2015).

1990 yıllarına gelinceye kadar Türk sinemasında ağırlıklı olarak lise filmleri yer almıştır ve üniversitelerde olan bitenler hakkında bir anlatı kullanılmamıştır. Sonuç olarak üniversiteler yalnızca bir sembol halini alarak günlük hayattan ayrı olarak yansıtılıyordu. Örneğin, Bir Sonbahar Hikayesi’ndeki (1993) kadın öğretmen karakteri okul hayatı ve günlük hayatının birbirinden ayrı olarak resmedildiği bir baş karakterdir (Maktav, 2001).

Öte yandan, Türk sineması Yeşilçam’dan çok daha fazlasını kapsamaktadır. Yalnız Değilsiniz (1990) filminin bir örnek teşkil edeceği, dindar kesimin kolektif bilincini ve travmalarını konu

alan filmler bu kısımda zikredilebilir. Bu filmler, özellikle başörtüsü tartışmaları, kimlik muhafazası ve manevi değerler gibi konularda üniversite öğrencilerinin karşılaştığı zorluklara değinir. Türkiye’nin sosyal ortamında önem taşıyan bu temalar, sinemada da ön plana çıkarılarak, bu toplumsal dinamiklerin beyazperdeye yansıtılmasına yönelik farklı bakış açıları ve yaklaşımlar sunulmuştur.

Filmlerin çoğu zaman öğretmenler üzerinden bir eğitim temasını vurgulaması da dikkat çekicidir. Esasında, öğretmenlerin “eğitim sisteminin taşıyıcıları” (Yalanız, 2018, s. 148) olmaları ve yöneticilerle öğrenciler arasında aracılık yapması hasebiyle bu oldukça doğaldır. Bu bakımdan sinemada eğitim kavramını öğretmenlerin rolünü dikkate almadan incelemek mümkün değildir. Ayrıca Türk sinemasında öğretmenler, dini otoritelerle mücadele ya da barış içinde olan devlet temsilcileri, idealistler, kırsal dönüşümün katalizörleri ya da politik figürler gibi çeşitli özelliklerle, rolleriyle farklı mesaj ve temalar aktararak tasvir edilmektedir (Yalanız, 2018).

2010 sonrası filmlere baktığımızda ise eğitim temsillerinin önemli bir şekilde hem çeşitlendiğini hem de değişip dönüştüğü aşikardır. Bu dönüşümü derinlemesine incelemek amacıyla bir sonraki bölümde 2010 yılı sonrasında çekilmiş Kar Korsanları (2015), Okul Tıraşı (2021), Sabırsızlık Zamanı (2021) ve Kuru Otlar Üstüne (2023) filmlerindeki sorunlu

eğitim temaları ele alınacaktır. Bu filmler, son dönem Türk sinemasındaki eğitsel tasvirlerin incelikli karmaşıklıklarını ve gelişen dinamiklerini vurgulayan doku-naklı örnekler olarak karşımıza çıkar.

Son Dönem Türk Sinemasındaki Okul Filmlerinin Eğitim Tasvirleri Bağlamında Kıyaslanması

Kar Korsanları (Faruk Hacıhafızoğlu, 2015)

Kar Korsanları, 1980 darbesinin ardından Kars’ta yaşananları anlatır. O dönemde bölge aylarca kar altında kalmıştır ve darbenin yol açtığı sayısız sorunun yanı sıra kömür de son derece kıttır. Kömüre erişim seçkin bir azınlığa ve belirli devlet kurumlarına ayrılmış bir ayrıcalıktır. Üç yakın arkadaş, Serhat, Gürbüz ve İbo, karne tatilinde oyun oynamak yerine kömür bulma arayışına girerler. En temel ihtiyaçlarından biri olan ısınmak için verdikleri mücadele, çocukluklarını şekillendirecek bir dayanışma hikâyesine dönüşür.

Hem Kar Korsanları hem de Okul Tıraşı filmlerindeki eğitim tasvirini daha çok Foucaultcu bir yaklaşımla ele almak mümkündür. Filmlerin pek çok yerinde Foucault’un tanımladığı disiplinci iktidar öğeleri yer alır. Foucault’ya göre iktidar, bağlamsal olduğu için nesnelere, beden ya da kurumlardan ziyade insan ilişkilerine gömülüdür. Bireylerin davranış ve eylemlerini şekillendirerek onları etkiler. Dolayısıyla iktidar, salt siyasi ya da ekonomik

kontrolün ötesine geçerek toplumsal etkileşimlere ve davranışlara nüfuz eder (Demirtaş, 2024).

Foucault, iktidarı tanımlarken “disiplin” gibi çeşitli kavramların altını çizer. Foucault’ya göre disiplin, iktidarın özneyi ve bedeni şekillendirmek için kullandığı bir yöntemdir. Disiplini “iktidarın bireyselleştirme teknikleri” olarak tanımlar (Foucault, 2005, s. 149-150). Bu teknikler, birini nasıl gözlemleyeceğimiz, davranışlarını, tutumlarını ve becerilerini nasıl kontrol edeceğimiz, performansını nasıl geliştireceğimizi, yeteneklerini nasıl artıracığımız ve en etkili şekilde nasıl konumlandıracağımız gibi sorulara cevap verir. Bu soruların sorulması ve yanıtlanması için öznenin sürekli gözetim ve analiz altında olması gerekir. İzlendiğinin farkında olan birey, davranış ve tutumlarını iktidarın beklentilerine göre ayarlamaya başlar. Esasen birey özenetim yoluyla disipline olur ve yeni bir “özneye” dönüşür.

Disiplinci iktidar öğelerinden biri olan ceza ve dayak Kar Korsanları filmindeki öğretmenin profilini oluşturan esas bileşenlerdir. Sınıf içerisinde geçen tüm sahnelerde öğretmenin cezalandırıcı bir eylem içerisinde olduğunu görürüz. Filmin başında Serhat derse geç kaldığında öğretmen elinde cetveliyle beklemektedir. Serhat’ı tahtaya çıkartır, İstiklal Marşı’nın üçüncü kıtasını okumasını söyler. O sırada geç kalan Gürbüz de sınıfa gelir. İkisi de İstiklal Marşı’nı okurken hata yapın-

ca öğretmen sınıftan bir öğrenci seçer ve Serhat ve Gürbüz'e tokat atmasını söyler. Öğrenci hem Serhat'a hem de Gürbüz'e tokat atar. Filmin ilerleyen kısımlarında ise dönem biter ve öğrenciler karnelerini alırlar. Karnelerini alan öğrenciler sınıf içerisinde şakalaşırken öğrencilerden biri arkadaşına Kürtçe bir kelimeyle bağırır. Bunun üzerine sınıf buz keser ve öğretmen Kürtçe konuşan öğrenciyi tahtaya çağırır. Sınıfta sadece Türkçe konuşulacağını söyleyerek tüm sınıfı azarlar ve tahtadaki öğrencinin ağzına cetvelle vurur.

Her iki örnekte de görüldüğü üzere özne olarak öğrenciler disipline edilmeye çalışılır ve bu da cezai yaptırımla gerçekleşir. Öğrencilerin davranışlarını sürekli iktidarın beklentilerine göre düzenlemesi gerekmektedir. Burada iktidar öğretmenlerdir ve çizilen öğretmen profili ve eğitim tasviri de Foucault'un tanımladığı iktidar kavramı üzerinden tartışılabilir.

Okul Tıraşı (Ferit Karahan, 2021)

Okul Tıraşı, şiddetli bir kış mevsiminde Van'daki bir yatılı ilköğretim bölge okulunu konu alır. Film, öğrencilerin banyo şefinin gözetiminde duş aldıkları bir sahneyle başlar ve sonrasındaki tüm olayların koptuğu sahne budur. Filmin ana karakteri olan Yusuf, önceki gün öğretmen tarafından soğuk duşla cezalandırılan arkadaşı Memo'nun hastalandığını ertesi gün fark eder, öğretmene haber verir ve Memo, revire götürülür. Arkadaşının sorumluluğu üstlenen Yusuf, öğretmenleri, müdür yardımcısını, müdürü ve

hademeleri de dahil ederek Memo'nun iyileşmesine canla başla yardım eder.

Okul Tıraşı filmi de Kar Korsanları ile benzer olarak eğitim ve öğretime dair Foucaultcu bir yaklaşımla değerlendirilebilir. Disiplinci iktidarın bir ögesi gözetimdir ve Okul Tıraşı filminde gözetleyenler ve gözetlenenler olarak öğretmen ve öğrenci ayrımını görürüz (Demirtaş, 2024). Lakin, bir iktidar aracı olan gözetimin sınırları bulanıklaşmıştır da. Filmin başındaki duş sahnesinde, banyo şefinin duştaki akranlarını denetlediği, disiplini sağladığı, varlığı aracılığıyla kontrol uyguladığı görülür. Benzer şekilde, aynı sahnede görevli öğretmen de bu gözetim sürecine dahil olur. Ayrıca, okulun her yerinde yerleri önceden belirlenmiş nöbetçi öğretmenler bulunmaktadır. Bahçe, koridorlar, banyo, yatakhane ve yemekhane gibi çeşitli alanlarda sürekli nöbet tutarlar. Öğrenciler gözetim altında olduklarının farkında olsalar da gözlenmediklerini düşündükleri anlar bulmaya çalışırlar. Örneğin, bir öğrenci yemekhaneye fazladan ekmek sokmaya çalışırken yemekhaneyi denetleyen öğretmen tarafından yakalanır.

Buna ek olarak, okul ortamında disiplini sağlamak esastır. Filmdeki konformist öğrencilerin varlığı yöneticilerin etkisini yansıtır. Disiplini aşılacak için kullanılan yöntemlerden biri de tehditlerdir. Örneğin bir öğrenci arkadaşının battaniyesini attığı için Selim Öğretmen tarafından yakalandığında disiplin cezasıyla tehdit

edilir. Özellikle sosyo-ekonomik düzeyi düşük öğrenciler için disiplin önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Eğitim sistemi, öğrencilerin yanı sıra onların ailelerini de etkileyerek beklenti ve umut aşıyor. Yusuf'un annesinin telefonda "Görüyorsun ne halde olduğumuzu. Bütün umudumuz sensin" demesiyle ve okul müdürünün "Dersinizi çalışacaksınız, vatana millete hayırlı birer birey olacaksınız" cümlesine bağlanır. Sonuç olarak, disiplin cezasıyla karşı karşıya kalan bir öğrenci, kendisini ailesinin ve okulun beklentileri arasında sıkışmış halde bulur.

Her ne kadar okuldaki öğretmenler ve yöneticiler disiplin ve kontrol altında tutmak konusunda baskıcı bir yaklaşım benimseseler de öğrencilere karşı olan kayıtsızlık da bu baskının bir bilançosu olarak karşımıza çıkar. Memo'nun hastalığının ciddiyetini fark eden öğretmenler revirde birbirleriyle konuşurken müdür Hamza Hoca'yı öğrencilere soğuk suyla yıkanma cezası vermesini eleştirirken Selim Hoca ise Kenan Hoca'nın nöbetçiyken Memo'nun ortalıkta dolaştığını neden kendisine söylemediğini eleştirir. Yapılacak hiçbir şey yoktur ama ortada koca bir kayıtsızlık olduğu aşikardır. Bu da aslında bu disiplin ve kayıtsızlığı daha geniş bir çerçeveye taşır. Eğitim, bir metafora dönüşerek daha geniş anlamda iktidarın, bürokrasinin disiplini ve kayıtsızlığını yansıtır.

Kıscacası, Okul Tıraşı filmindeki eğitim tasviri izleyicisine Foucault'un tanımla-

dığı iktidar kavramı üzerinden bir tablo çizer. Gözetim ve denetim dinamikleri anlatının temelini oluşturur. Dolayısıyla filmde, baskıcı yöntemlerle eğitim gören öğrencilerin zaman içerisinde kendilerinden beklenen davranış kalıplarını benimseyip benimsemedikleri üzerine bir tartışma sunulur. Buna ek olarak, tüm bu disiplinci iktidar öğelerinin okul özelinde geçerli olmasının yanı sıra, filmdeki sorunlu eğitim tasviri bir metafor olarak kullanılarak mevcut bürokrasiye bir eleştiri sunar.

Sabırsızlık Zamanı (Aydın Orak, 2021)

Sabırsızlık Zamanı, Diyarbakır'ın sosyoekonomik açıdan dezavantajlı mahallelerinden birinde yaşayan Mirhat ve Mirza isimli iki kardeşin, yan mahalledeki lüks siteye gizlice girerek havuzunda yüzmeye çalışma mücadelelerini anlatır. Kardeşler sürekli siteye girmeye çalışsa da çoğu zaman sitenin güvenliği tarafından kovulurlar. Bunun dışında kalan zamanlarını ise okulda geçirirler.

Filmdeki eğitim tasvirine baktığımızda ise Kar Korsanları ve Okul Tıraşı filmlerindeki disiplinci iktidar anlatısından ziyade daha iyimser ve yumuşak bir anlatıyla "medenileştirme misyonu" temasının öne çıktığını görürüz. Bu temayı Kipling'in 1899 yılında yazdığı şiirden ortaya çıkmış olan "Beyaz Adamın Yükü" (White Man's Burden) kavramı üzerinden açıklamak daha anlamlı olacaktır. Şiirinde Kipling, Amerika Birleşik Dev-

letleri'ne seslenerek, ülkeyi özellikle Avrupalı olmayan halkları sömürgeleştirme ve uygarlaştırma konusunda imparatorluğun “yükünü” üstlenmeye çağırır.

Sırtlan beyaz adamın yükünü,
Dök ortaya en iyi mahsülünü.
Gönder oğullarını sürgüne,
Efendilerinin istediği hizmete.
Yüklen beyaz adamın yükünü,
Vahşidir barışın savaşları,
Doldur tıkabasa açlığın ağzını
Ve emret hastalığa durmasını.
Sen hedefine en yakın olduğunda
Sona erer ötekilerin arayışı.

Tembelden ve budala kafirden gözünü ayırma

Düşürür senin bütün umutlarını suya.

Bu terim, bazı insanların Batılı ulusların, özellikle de Avrupa kökenlilerin, Batılı olmayan halkları “medenileştirmek” veya yönetmek zorunda olduklarına inandıkları bir görev veya sorumluluk duygusunu ima eder. Sıklıkla emperyalizmi ve sömürgeciliği meşrulaştırmak için kullanılmış, dünyanın “aşağı” beyaz olmayan halklarına medeniyet, Hıristiyanlık ve ilerleme götürmenin “üstün” beyaz ırkın sorumluluğu olduğunu öne sürmüştür. Kipling'e göre, beyaz adam diğerlerini medenileştirmenin “onurlu” sorumluluğunu üstlenecek, “en iyi oğullarını” yabani topraklarda feda edecek, “nankör” ve “yarı şeytan, yarı çocuk” yerliler ise bu çabaları

asla kabul etmeyecek veya değer vermeyecektir (Uluç vd., 2017).

“Beyaz Adamın Yüku” olarak nitelendirilen medenileştirme çabasını Sabırsızlık Zamanı'ndaki eğitim tasviri ve öğretmen modelinde görebiliriz. Filmin başında Mirhat ve Mirza'nın sınıf öğretmenini okulun müdürüyle konuştuğunu izleriz. Bu konuşmada müdür, öğretmenin boş derslere girmesi için ondan ricada bulunmaktadır:

“Hocam, buranın bir gerçeği var. Çocukların derslerinin büyük bir kısmı boş geçiyor (...) Sizden bir ricam var, boş zamanlarınızda bir derse girin. Ne anlattığınız önemli değil, yeter ki girin, çocuklara bir şey anlatın (...) Hiç değilse sizin gibi büyükşehir görmüş, eğitilmiş bir insanla konuşurlar.”

Müdürün bahsettiği “büyükşehir görmüş” sözü aslında öğretmeni yücelterek ona bulunduğu yere medeniyet getirmesi yükünü yükler. Bunu “onurlu” bir sorumluluk olarak ifade ederek medenileştirme vazifesini taçlandırır. Fakat, bunun yanı sıra, aslında bu tabirin öğretmeni bulunduğu yere yabancı kılan ve “dışardan gelmiş” etiketini pekiştiren bir tarafı da var. Ayrıca, film boyunca öğretmenin isminin zikredilmemesi de dikkat çekicidir. Bu hem Mirza ve Mirhat'ın öğretmeni olan kadın öğretmen için hem de okul müdürü için geçerlidir. Bu kişilerin bireysel kimliklerine dair hiçbir bilgi edinmeyiz. Bu kişiler adeta buldukları yerde görevlerini ifa etmek için bulunan, bunun dı-

şında bireyselliğine dair hiçbir noktanın öne çıkmadığı karakterlerdir. Dolayısıyla filmdeki öğretmen tasviri, şehirden gelmiş ve taşradaki eğitim hayatının hiçbir zaman öznesi olmayan bir kişi olarak karşımıza çıkar.

İlerleyen sahnelerde öğrencilerin bir dersinde, sınıf öğretmeni müfredatı bir kenara bırakarak öğrencilerle hayat hakkında konuşmaya karar verir. Bu konuşmada “işin aslının okumak değil, hayatı okumak gerektiği ve bunun da ancak kitap okuyarak olacağından” bahseder. Bunun üzerine getirdiği dünya klasiklerinden öğrencilere dağıtmaya başlar. Öğretmenin bu niyeti, öğrencilerin bakış açılarını genişletme ve onlara değerli içgörüler sağlama yönündeki gerçek istekten kaynaklansa da güç dinamikleri ve mekânsal bağlamları göz önünde bulundurmamak önemlidir. Batı edebiyatına öncelik verme eylemi, öğrencilerin kendi kültürel mirasının zenginliğini istemeden gölgede bırakabilir ve potansiyel olarak kültürel üstünlük duygusunun kalıcı olmasına neden olabilir. Bu sebeple, filmdeki öğretmen profilini daha idealist ve tabiri caizse ona yüklenen “kurtarmak” misyonunu taşımaya bir nebze de olsa çalışan bir yerden okuyabiliriz.

Kısacası, Sabırsızlık Zamanı eğitimin uygarlaştırıcı vizyonunu vurgulayarak bir tasvir yaratıyor. Film, eğitimin dönüştürücü gücüne olan inancı öne sürüyor ve büyükşehirden gelen bir öğretmenin kırsaldaki öğrencilere aydınlanma ve me-

deniyet getirme görevinin yansımalarını keskin bir yerden olmamakla beraber daha iyimser ve yumuşak bir anlatımla sunuyor. Bu anlamda daha önce bahsedilen Kar Korsanları ve Okul Tıraşı filmlerinden farklı yerlerde durduğunu söyleyebiliriz.

Kuru Otlar Üstüne (Nuri Bilge Ceylan, 2023)

Kuru Otlar Üstüne, Doğu Anadolu'nun ücra bir kasabasında zorunlu hizmetini yerine getiren genç öğretmen Samet'in yolculuğunu konu alıyor. İstanbul'a tayin olmayı sabırsızlıkla bekleyen Samet'in umutları, kendisi ve meslektaş Kenan'ın bir kız öğrenci tarafından haksız yere taciz edilmekle suçlanmasıyla bozulur ve hayatları alt üst olur.

Kuru Otlar Üstüne filmindeki okul ve öğretmen tasvirinin önceki üç filmde daha farklı olduğunu söyleyebiliriz. Samet resim öğretmenidir fakat resim yapmayı bırakmıştır. Okul onun için zart bir görevden ötesi değildir. İnançsız, kibirli ve öğrencilerine karşı da kayıtsız bir öğretmen olan Samet'i okula dair heyecanlandıran tek şey öğrencisi Sevim'dir. Dolayısıyla Samet, kendini okulda var etmez ve bunun da çabasına girmez. Samet'in filmde nasıl takdim edildiği de önemlidir. Kenan dışında yardım ettiği ve kendisine hediye verdiği herkes köy ahalisindedir (Yılmaz, 2023). Okuldaki hademenin diğer öğretmenlere yumurta satmasında yardımcı olur. Sevim'le ilk tanıştıklarında onun yatağını ihtiyaç sa-

hibi birine vermeyi konuşurlar. Feyyaz, Samet'e olan borcunu ödeyemediği için utandığını ifade ederken, Samet de anlayışlı bir ses tonuyla "önemli değil" diyerek onu rahatlatır. Veteriner Vahit'le ilk karşılaştığımızda Samet ona Kapadokya bölgesinden özel bir şarap hediye eder. Samet'in köylülerle etkileşimleri, köydeki uyuz köpeklerle dahi ilgilenmesi bir yandayken bir öğretmen olarak okulda geçmek bilmeyen saatlerini sayması bir başka yandadır. Bu eşitsizlik onun varoluşunun ikiliğini vurgular: Köyde kendini var eden Samet okula karşı oldukça kayıtsızdır.

Samet aynı zamanda fotoğrafla ilgilenir. Bir resim öğretmeni olarak resim yapmayı bırakmıştır ama zaman zaman köyün farklı yerlerine giderek fotoğraf çeker. İdealist bir öğretmen olmak umut etmeyi, çabalamayı, inanmayı ve nihayetinde değişimi gerçekleştirmeyi içeriyorsa, bu resim yapmaya benzer (Yılmaz, 2023). Resim, algımızı arzularımıza göre değiştirmemize olanak tanır. Buna karşılık fotoğraf, gördüklerimizi değiştirmeden yakalar. Bununla birlikte, bir şeyin değişmeyen halinde anlam bulabilirsek, onu fotoğraflarız. Samet de resme değil fotoğrafa bakar. Filmin başında gösterilen fotoğrafların hepsi de köy ahalisine aittir. Yani Samet aslında okula kayıtsızdır, köye değil.

Özellikle değişime dair umuttan yoksundur Samet, ama uzak durduğu, empati kuramadığı, kaçamadığı dünyada değerli bir şeyler olabileceğine dair bir inanç ta-

sır. Okul Tıraşı filmindeki gibi bürokrasi ve hiyerarşi içerisinde kendine yer arayan ve böyle var olmaya çalışan öğretmenlerinden değildir; Samet sahneden çıkıp aradığı gerçekliğe dönmenin hayalini kurar. Sevim aracılığıyla aradığı umut ulaşılmazdır. İmkânsızın peşinde koşmak yorucudur. Umut azaldıkça da içindeki karanlık yoğunlaşır.

Samet öğretmeni daha yakından tanımak için onun sınıftaki haline de bakmak mümkün. Samet, derslerde öğrencilerine kendi çektiği fotoğraflardan çizdirir ve bu fotoğraflar da genellikle dağ, taş fotoğrafları olup Anadolu'ya özgü şeylerdir. Öğrenciler bu noktada şikayetlerini dile getirerek neden deniz ya da kumsal çizemediklerini sorarlar. Buna karşılık Samet ise "İyi bildiğiniz şeyleri çizdiriyorum" der. Oradaki öğrencilerin çoğu belki de gerçek hayatta deniz görmedi. Samet'in burada bir öğretmen olarak yapması gereken öğrencilerinin ulaşamadıkları ve hayallerinde var olan bu yerleri onların zihninden kağıtlara dökmelerine yardımcı olmak. Fakat Samet onları mevcut kalıplara hapsetmeye devam ediyor ve bu noktada kendi mevcut sınırlarını, sınırlanmışlığını ve kısıtlanmışlığını öğrencilerine yansıtıyor.

Tüm bunlara baktığımızda Samet öğretmeni umutsuz, yorgun düşmüş, öğrencilerine üstten bakan ve idealistliğini kaybetmiş bir yerde durur. Okul Tıraşı ve Kar Korsanları filmlerindeki gibi bir hiyerarşi içerisinde yer arayan bir öğretmen

olmadığı gibi Sabırsızlık Zamanı filmindeki öğretmen gibi idealist bir yaklaşımı da yoktur.

Sonuç

Eğitim temalarını işleyen son dönem Türk filmleri incelendiğinde, Türk eğitim sisteminin ve öğretmen tasvirlerinin zaman içerisinde farklı bağlamlarda nasıl çeşitlendiği öne çıkar. Erken Cumhuriyet döneminde öğretmenin rolü aydınlanmacı ve halkı bilinçlendirici bir figürken 1970'lerde de bu güç devam eder. 2000'li yıllarda ise eğitim disipliner yönü daha çok eleştiri konusu olmaya başlar. İdeal figürlerin kaybolmasıyla beraber 2010 sonrasında daha nihilist bir tavır karşımıza çıkar. Kar Korsanları, Okul Tıraşı, Sabırsızlık Zamanı ve Kuru Otlar Üstüne filmleri, öğrencilerin ve öğretmenlerin eğitim deneyimlerini şekillendiren güç dinamikleri, sosyal etkileşimler ve sistemik meseleler hakkında değerli içgörüler sunar.

Kaynakça

Akcan, E. ve Polat, S. (2016). Eğitim konulu Türk filmlerinde öğretmen imajı: Öğretmen imajına tarihi bakış. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 22(3), 293-320.

Akinci-Yüksel, N. A. (2015). Kültürel bir ürün olarak Türkiye'de sinema filmlerinde okul, öğretmen ve öğrenci temsilleri. Global Media Journal: Turkish Edition, 6(11), 1-17.

Argın, Ş. (2005). Taşraya Bakmak. Tanıl Bora (Der.). Taşraya İçeriden Bakmak Mümkün Müdür? (ss. 271-297) içinde İstanbul: İletişim Yayınları.

Altınbaş, Ş., & Gündüz, M. (2018). Türk sinemasında eğitim içerikli filmlerde okul yöneticisi tasviri. Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama, 9(18), 53-76.

Çökerdenoğlu, R. (2020). Sinema ve eğitim: Örgün eğitimin Türk sinemasında temsili. (Doktora tezi). Ulusal Tez Merkezi.

Demirtaş, H. (2024). Okul Tıraşı: Foucaultçu Bir Yaklaşım. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(35), 185-214. <https://doi.org/10.15182/dicle-sosbed.1358076>

Foucault, M. (2005). Özne ve iktidar. Ayrıntı Yayınları.

Karaca, Ö. (2018). Sinema ve toplumsal etkisi. Kirpi Edebiyat Dergisi.

Maktav, H. (2001). Türk Sinemasının Üniversiteye Bakışı. *Birikim Dergisi*, 142-143: 139-143.

Monaco, J. (2000). *How to read a film: The worlds of movies, media, multimedia: Language, history, theory* (3. bs.). Oxford University Press.

Topakoğlu, İ ve Canlı, S. (2022). Sinema ve öğretmen imajı: Türk filmlerinin kadın ve erkek öğretmen imajı açısından incelenmesi. *Başkent University Journal of Education*, 9(1), 48-63.

Uluç, G., Küngerü, A. ve Yavuz, A. (2017). Kurtar bizi beyaz adam!: Hollywood sinemasında beyaz kurtarıcı (white savior) figürü. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 481-494.

Yalanız, Y. (2018). Sinemaya konu olan eğitim sistemlerinin örgütsel ve yönetsel sorunları. *TRT Akademi*, 3(5), 138-163.

Yılmaz, S. (2023). Kuru Otlar Üstüne: Okul Resimleri, Köy Fotoğrafları. *Altyazı Fasikül*. <https://fasikul.altyazi.net/serbestkursu/kuru-otlar-ustune-resim-fotograf-koy-okul/>

Yüksel, N. A. (2015). Kültürel bir ürün olarak Türkiye’de sinema filmlerinde okul, öğretmen ve öğrenci temsilleri. *Global Media Journal*, 6(11), 1-17.